

fije, ki se izraža predvsem v njegovi izjemni etični naravnosti in občutku za sočloveka, tudi splet številnih tem, značilnih za Emmanuel Lévinasa. Lévinasova filozofija, ki je bila predmet Kovačeve doktorske disertacije (leta 1987 jo je obranil v Parizu), nam razkriva, da mora biti človek že zaradi svoje človeškosti odgovoren za drugega, pa naj bo ta kakršen koli.

Filozofija, ki smo je slovenski bralci doslej bili deležni izpod peresa Edvarda Kovača (na primer objave v Reviji 2000 in v Novi reviji), predstavlja personalistično usmeritev etike. Videti je, da svoj navdih najde predvsem v krščanstvu, vendar presega področje, ki bi zanimalo zgolj kristjana. Kako v polnosti uresničiti svojo osebo in jo izpolnjevati v njenih različnih razsežnostih, je namreč vprašanje, ki verjetno vsaj enkrat v življenju vznemiri prav vsakega človeka. Nekatere bolj, druge manj. Kovač spada med prve in prihaja do zaključka, da se posameznik kot oseba lahko polno uresniči le v medosebnem odnosu, ki mu omogoča, da postane več kot to - da postane "človek z drugimi", torej oseba. Čas, v katerem živimo, dokazuje, da biti oseba, ki sprejema zlo z ljubeznijo, ki dopušča drugačnost in odpušča tudi sovražnikom, ni vedno lahko. Vojna nedaleč stran je - žal - dober primer. Vprašanja odpuščanja in povračilnih ukrepov so povezana z vprašanji ljubezni in pravičnosti, ki sta eni izmed najtežjih odločitev v človekovem življenju, piše Kovač pod naslovom "Osebnostna ljubezen". Toda prav osebnostna ljubezen naj bi, ne oziraje se na politični sistem, našla pravo pot do dostojanstva človeka.

V svojem zadnjem eseju "Modrost, ki navdihuje mir" se Kovač posveča še enemu pomembnemu hrepenenju: doseči mir v sebi in okoli nas. Ko se sprašujemo, kako vzpostaviti mir na svetu in v družbi, moramo najprej poiskati mir v sebi, se sprejeti z vsemi darovi in

pomanjkljivostmi ter med njimi vzpostaviti harmonijo. Pomembno je, da človek najprej odkrije bogastvo v sebi, da se čuti obdarjen; potem ga slabosti ne bodo več ogrožale, ampak jih bo sprejel in z njimi živel. Tudi pomanjkljivosti so lahko dar. Človek, ki je pomanjkljiv, se je prisiljen obračati k drugim in z njimi stopiti v harmoničen odnos. Če sprejme, da nikoli ne bo imel vsega, se bo znal veseliti tudi malih stvari, kot so nasmeh starca, kopasti oblaki in šumenje smrek.

Biti srečni ob vsakdanjih stvareh pa dandanes ponavadi znajo le še otroci. Odrasli za takšne "malenkosti" večinoma nimajo časa. Toliko "pomembnejših" stvari je namreč v stalnem strahu pred prihodnostjo potrebno rešiti. Toda bojazen je potrebno pregnati iz srca, razmišlja Kovač, kajti pravi mir ne prihaja iz strahu pred preizkušnjami in težavami, ampak iz veselja nad življenjem. Če zna človek sprejeti sebe, zmore biti vesel tudi drugih navkljub njihovim slabostim. Če sprejme razlike v sebi, je vesel tudi razlik pri drugih, saj ve, da ga ne ogrožajo, ampak bogatijo.

Zapisi o morali so se v zgodovini velikokrat sprevrgli v stroga navodila, kjer ni bilo prostora za drugačno resnico. Razmišljanja Edvarda Kovača so - čeprav prepletena s krščanskim etosom - nevsiljiva in globoko človeška. Njihova toplina prebujata v človeku (ne glede na njegovo prepričanje ali veroizpoved) pristno željo po udeleževanju svojih najbolj svetlih strani, željo "biti dober" do sočloveka. Kako si vendar človek ne bi prizadeval za dobroto, ko enkrat spregleda, da je obličje drugega - kot bi rekel Lévinas - najpristnejša šibkost, golota, nezaščitenost? Kako ne bi sprejel odgovornosti zanj, ko spozna, da ga prav Drugi omogoča kot osebo, mu poklanja srečo ter svobodo in celo navdihuje mir?

Kovačevi eseji niso in ne želijo biti zbirka končnih resnic in receptov za bolj "moralno" in sreč-

nejše življenje. Nova modrost namreč niso morala, predpisi ali zakoni, ampak nekakšna nad-etika ali čista etika, človeška in življenjska drža, ki je opredeljena z bolečino D drugega in odgovornostjo zanj. Ali je to filozofija, ki jo smem poučevati, se na koncu eseja "Konec filozofije - začetek modrosti?" sprašuje Kovač. In odgovarja: Ne, te pravice nimam - o pač, vendar samo sebi!

Morda bo upanje te izredne etične zahtevnosti, ki ga avtor oznanja sebi, spodbudilo k razmišljanju tudi bralca. Morda mu bo pomagalo odstreti tiste ravni njegove zavesti, ki znajo v goloti obličja drugega uzreti nemoč, krhkost, neboljnost in zapoved odgovornosti. In to bo že korak na poti k cilju, ki si ga vsi tako želimo: pregnati zbežnost srca in znova vzpostaviti harmoničen mir.

Melita Poler

Gorazd Kušej, Marijan Pavčnik, Anton Perenič

UVOD V PRAVOZNANSTVO

3., spremenjena in dopolnjena izdaja

Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana, 1992, 283 str.

Marijan Pavčnik:

ARGUMENTACIJA V PRAVU

Cankarjeva založba, Ljubljana, 1991, 348 str.

Pravo in pravne znanosti potrebujejo širši okvir teoretične poglobitve, ki jim ga nudi teorija dr-

žave in prava, prav tako kot pravnofilozofsko samorefleksijo. Oba pola, "začetek" in "konec" študija prava, imamo priložnost spoznati v živem toku misli, ki ga napolnjujeta obe obravnavani knjigi.

Prva, namenjena študentom prvega letnika na Pravni fakulteti, nam razpira vedenje o državi in pravu kot sobivajočih, sopričujočih in sodelujočih entitetah. Z umestitvijo človeka v družbo, organizirano z družbenimi pravili, pridemo do pojma države in državne organizacije. Pri tem je posebna pozornost namenjena kriterijem razvrščanja držav glede na določene skupne lastnosti.

Ostali deli Uvoda v pravo-znanstvo so namenjeni obravnavi prava v njegovi strukturiranosti, formalni in dejanski navzočnosti ter razlagalni moči. Če je pravno urejanje družbenih razmerij smotno tam, kjer jemlje za predmet družbeno pomembno ravnanje in vedenje ljudi (str. 59), potem je pravo skupek družbenih norm, ki na obvezen način urejajo družbeno razmerja ob poročstvu države oz. njenega aparata fizičnega prisiljevanja.

Prepletanje faktičnega in normativnega se kaže v pojmu pravnega reda in njegovega elementarnega sestava (pravne norme, pravni viri in pravni odnosi). Dispozicija in sankcija sta bistveni sestavini pravne norme. Zlasti je zanimiva slednja. Uporabljanje vnaprej napovedane državne prisile v primeru kršitve dispozicije pravne norme predstavlja dejansko prvino sankcije, medtem ko je normativno sestavino sankcije moč videti v določenosti tistega državnega organa, ki je dolžan v primeru kršitve primarne dispozicije uporabiti proti kršitelju vnaprej napovedano državno prisilo. Pri tem se odpre problem, do katere stopnje v sistemu državnih organov je sploh še mogoče urediti sankcijo v obliki državne prisile (str. 69) ali "*quis custodiet custodes*".

Tipsko, povprečno pravno pravilo, ki ima namen doseči takšno družbeno vedenje in ravnanje ljudi, da poustvarja in obnavlja dani družbeni red, je abstraktno splošno pravno pravilo. Njegov namen je, da meri na vnaprej zamišljena družbena razmerja. Kaže se ne samo v obstoju dispozicije in sankcije, marveč tudi hipoteze (predpostavke) kot določitve tistega dejanskega stanja, v katerem so se subjekti, ki se nanje za ta primer obrača dispozicija abstraktnih pravnih norme, dolžni po njej vesti in ravnati (str. 70). Štiristopenjsko obravnavanje pravne norme (poleg povedanega še sekundarna hipoteza (pravna kršitev), ki omogoča nastop sankcije) ni v vseh vejah prava enako razvidno. Tako je v kazenskem pravu primarna družbena zapoved odeta v obliko hipoteze za uporabo sankcije in je neposredno določeno le dejansko protipravno vedenje in ravnanje (delikt). Vse to kaže, da je treba pravna pravila navadno šele povzemati iz različnih pravnih določb in predpisov, ki jih je treba v ta namen sistematično strniti.

Možne so različne delitve pravnih norm. Osnovna je delitev na abstraktne in konkretne ter splošne in posamične. Nanjo se glede na vsebino vedenja in ravnanja navezujejo zapovedujoče, prepovedujoče in pooblaščajóče pravne norme. Posebna vrsta pravnih pravil so tudi pravne definicije, ki ne predpisujejo nobenega določenega vedenja in ravnanja, ampak ugotavljajo pravno pomembne pojme.

Pravna pravila so obvezna, če so učinkovita. Iz pozitivnosti prava izhaja stopnja avtonomnega sprejemanja ali heteronomnega podrejanja glede na kriterije racionalnosti, prepričljivosti in potrebnosti.

Glavna sestavina pravnega reda kot procesa pravnega urejanja družbenega življenja je pravni akt. Pri slehernem pravnem aktu

ločimo njegovo notranjo vsebino, materialno bistvo in zunanji izraz. Z zunanjim izrazom se razkriva notranja vsebina, t.j. doseže upoštevanje oz. lastno učinkovitost. Prav tako je pomembno razlikovanje vsebine in oblike pravnih aktov. Z vsebino razumemo pravne učinke, ki naj jih pravni akt ustvari ali doseže. Oblika pa povezuje (1) subjekta, ki je upravičen izdati ali ustvariti določen pravni akt; (2) postopek, po katerem je treba pravni akt izdati; in (3) zunanjo materialno spoznavno sestavino, s katero prihaja do izraza volja, ki jo pravni akt izraža (str. 89).

V pravni resničnosti ni ostre meje med ustvarjanjem in uporabljanjem prava. Merkl-Kelsnova teorija stopnjevitosti prava ugotavlja, da pravo samo določa lastno ustvarjanje. Tako nižja pravna stopnja vselej normativno konkretizira višjo. Predmet pravnega urejanja so lahko tista družbena razmerja, ki jih je sploh mogoče pravno urejati in imajo hkrati takšne lastnosti, da morajo biti zaradi njih pravno urejena. Pravo lahko preverja in izsiljuje samo ustrezno zunanje vedenje in ravnanje pravnih naslovlencev. Od družbenih razmerij, ki pravno urejanje prenesejo, do tistih, ki ga zahtevajo, vodi pot preko interesno konfliktnih razmerij, razvoja tehnike in zapletenosti (sodobnega) družbenega življenja. Posebno vprašanje je, če in koliko lahko formalni pravni viri vsebujejo tudi programske pravne norme. S stališča pravne teorije bi bil odgovor na to vprašanje načelno negativen.

Nastajanje formalnih pravnih virov je lahko "spontano" in organizirano, med njimi pa mora obstajati skladnost. Ustava, temeljni pravni akt, ki je hierarhično nadrejen (navadnemu) zakonu, v celoti izvira iz ovrednotenja dejanskega in njegove normative moči (str. 106). Samo zakon lahko ureja pravice in dolžnosti pravnih subjektov, kolikor pravice in dol-

žnosti niso določene že v ustavi. Uredba kot osrednji podzakonski akt je izvršilni predpis, če/ko ostaja v mejah predmeta, ki ga oblikuje zakon.

Med avtonomnim in heteronomnim pravnim urejanjem lahko glede na subjekte in predmet pravnega urejanja razločujemo stopnjo abstraktnosti in splošnosti ter naravo pravne sankcije. V naravi prava je njegova razpetost med avtonomna in heteronomna pravna pravila. Avtonomna pravna pravila so bistvena sestavina prava, ker pravo ni možno, če vsaj določeno število pravnih subjektov z njim vsebinsko ne soglaša; heteronomna pa zaradi tega, ker je pravo odveč, če ga ustrezno število pravnih subjektov ne krši.

Sestavine pravnega razmerja so subjekti, pravice in dolžnosti ter predmet pravnega razmerja. Posebej pomembna je opredelitev zlorabe pravice. Njena temeljna predpostavka je, da nosilec izhaja iz pravno dopustne abstraktne pravice, ki jo konkretizira in materializira tako, da njegovo ravnanje presega meje pravice (str. 169).

Nadaljnja poglavja Uvoda v pravoznanstvo (uporabljanje prava, razlaga pravnih aktov, teorije o bistvu prava) sodijo vsaj deloma tudi v Pavčnikovo Argumentacijo v pravu z zgovornim podnaslovom: Od življenjskega primera do pravne odločitve.

Uvodoma zavrne ideologijo "uporabljanja prava" in upošteva-joč pravno odločanje kot sestavno stopnjevitost prava postavi v izhodišče normativno konkretiza-

cijo zakona kot tipičnega pravnega vira. V analizi pravnega odločanja izhajamo iz življenjskega primera, ki ga je potrebno pravno ovrednotiti in predstavlja konkretno dejansko stanje *in statu nascendi*. V luči pravne norme in njene logično-semantične sestave je konkretno dejansko stanje tisti splet dejstev, ki na ravni konkretnosti ustreza bodisi primarni ali pa sekundarni hipotezi (str. 32). Prav tako pravni predpis ne more biti izenačen z zakonskim dejanskim stanjem in s pravno posledico, saj je zakonsko dejansko stanje šele rezultat razumevanja zakona, ki je razlagalcu dostopen kot skupek jezikovnih znakov. Povezava normativnega in dejanskega je človekovo odgovorno dejanje, zato je pravna odločitev vrednostna sinteza.

Razlaga pravne norme v konkretnem primeru ni le njena rekonstrukcija, marveč tudi njena konstrukcija. Med dejanskim in normativnim potuje pogled pravnega odločanja, da dobimo obe premisi silogističnega sklepanja. Pri tem se pojavi tipična norma in tipični primer kot vezna člena. Upoštevati je treba tudi pravni občutek, intuitivni del ovrednotenja konkretnega primera. Avtor upravičeno poudarja, da moramo vselej navesti argumente, ki utemeljujejo, zakaj in s katerim tipom vedenja in ravnanja se življenjski primer najtesneje ujema. V nasprotnem primeru je namreč nevarnost zlorabe "narave stvari" ali podobnih "objektivnih izhodišč" (str. 122).

Teorija argumentacije se nanaša na področje svobode in upoštevanja dediščino pojmovne, interesne ter vrednostne jurisprudence. Avtor se v prikazu poglobitnih smeri osredotoča na evropsko kontinentalno teorijo. Tako obravnava Viehwegovo topično jurisprudenco, Parelmanovo novo retoriko, Alexyjevo racionalno pravno razpravljanje in Aarnijev pravnocivilizacijski racionalizem. Izhodišča teh smeri so sicer različna, a se med sabo prej dopolnjujejo kot izključujejo, ko vsaka s svojega zornega kota osvetljuje pot, ki mora preteči od življenjskega primera do pravne odločitve (str. 282).

Tudi teorija argumentacije ne more servirati rešitev. Vnaprej so dani le življenjski primeri, formalni pravni viri in v pravnem redu uveljavljene pravne vrednote. Osmišljati pa je možno povezave med temi sestavinami in način argumentiranja. Povezava med dejanskim in normativnim izhodiščem odločanja je vselej človekovo odgovorno dejanje in to dejanje ustvarja pravo.

Na koncu avtor zastavljena vprašanja konkretizira v dveh razpravah: Zloraba pravice (civilno pravo) in Nullum crimen sine lege certa (kazensko pravo).

Obe knjigi sta vredni vse pozornosti. Nestrokovnjaku lahko v njih (tako kot avtor prikaza) spoznava obseg in globino pravnega urejanja družbenih razmerij, strokovnjaku nudita v razmislek nova vprašanja, praktiku pa bogatita razumevanje prakse in mu jo pomagata odgovorno nadaljevati.

Milan Brglez